

ارائه مدل علی عوامل موثر بر رفتارهای حافظ محیط زیست (مورد مطالعه: گردشگران خارجی استان فارس)

محمد حسن صیف*، احمد رستگار**، طاهره کریمی فرد***، مرضیه تاجوران****

تاریخ دریافت: ۹۶/۲/۹

تاریخ پذیرش: ۹۶/۸/۲۰

چکیده

مسأله اصلی در این تحقیق، بررسی عوامل موثر بر رفتارهای حافظ محیط زیست گردشگران خارجی بوده است. محیط زیست یکی از اصلی‌ترین و مهمترین نگرانی‌ها و دغدغه‌های جوامع بشری در چند دهه گذشته تا کنون بوده است. از این رو در سال‌های اخیر توجه زیادی به مشکلات محیط زیست شده است. در تحقیق حاضر، عوامل موثر بر رفتارهای حفاظتی محیط زیست با استفاده از مدل علی، به کمک نرم افزار لیزرل مورد ارزیابی قرار گرفته است. این تحقیق به روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری، شامل گردشگران خارجی است که در سال ۱۳۹۵ از سایت‌های گردشگری استان فارس، بازدید کرده اند و حجم نمونه از طریق فرمول کوکوران برابر با ۲۶۰ نفر به دست آمد. با توجه به برآوردهای ضرایب اثرات مستقیم و غیر مستقیم، بالاترین اثر مستقیم بر رفتارهای حافظ محیط زیست مربوط به هنجارهای شخصی (۰/۴۲) و کمترین آن مربوط به اثر غیر مستقیم دلبستگی مکانی (۰/۰۲) بوده است. واژگان کلیدی: ارزش نوع دوستانه و خودخواهانه، نگرش جهانی زیست محیطی، دلبستگی مکانی، رفتارهای حافظ محیط زیست

* دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول) hassanseif@gmail.com

** استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

*** کارشناسی ارشد آموزش محیط زیست، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

**** کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی شیراز

مقدمه

امروزه، صنعت گردشگری یکی از مسائل مهم و موثر در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ارتباطی در سطح جهان است. گسترش زیرساخت‌های اقتصادی، بهداشتی، امنیتی و ارتباطی در قرن بیست و یکم، گردشگری را به واقعیتی اجتناب ناپذیر در زندگی انسان تبدیل کرده است (سقای و علیزاده، ۱۳۹۲: ۳). از طرفی گردشگری سیستمی است پیچیده، متشکل از عناصر و خرده سیستم‌های متعدد همراه با گروه‌های درگیر و ذینفع مختلف. این مجموعه زمانی می‌تواند به نقش خود به عنوان تحقق دهنده توسعه عمل کند که همه عناصر آن در یک مجموعه هماهنگ شده با یکدیگر قرار داده شوند و گروه‌های درگیر و ذینفع دارای رضایتمندی باشند (محمد زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۴). گردشگران از جمله گروه‌های اجتماعی هستند که رفتار آن‌ها به شدت بر محیط زیست اجتماعات مقصد تاثیر می‌گذارد. در واقع، رفتار محیط زیستی، رفتار مثبت یا منفی افراد در برابر محیط زیست است که می‌تواند باعث حفظ یا تخریب محیط زیست گردد (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۹).

در حال حاضر محیط طبیعی به عنوان عامل کلیدی در گردشگری شناخته شده و از طرف دیگر، توسعه صنعت گردشگری با محیط طبیعی و اجتماعی و فرهنگی در تعامل است. توسعه صنعت گردشگری یک شمشیر دولبه است که در آن نه تنها به ایجاد اثرات مثبت (مانند ایجاد اشتغال و زیبا سازی محیط زیست) بلکه همچنین، اثر منفی بر محیط زیست بیوفیزیکی (مانند آلودگی آب، آلودگی هوا، تخریب اکوسیستم) و محیط اجتماعی و فرهنگی (مانند از دست دادن فرهنگ سنتی) می‌شود (ژونگ و همکاران، ۲۰۱۱: ۲۹۷۵). از این رو اهمیت پژوهش در باب گردشگری و محیط زیست طی دهه‌های اخیر افزایش یافته است.

وابستگی گردشگری به منابع طبیعی و فرهنگی محیط زیست به این معنا است که توسعه گردشگری موجب اثرات مثبت یا منفی بر منابع می‌شود. افزایش آگاهی از اثرات زیست محیطی گردشگری نشانگر تغییر نگرش نسبت به محیط زیست است که در طول نیمه دوم قرن بیست و یکم رخ داده است. از آن جا که رابطه بین گردشگری و محیط زیست رابطه پیچیده ای است؛ این پدیده در بر دارنده فعالیت‌های زیادی است که می‌تواند اثرات زیان باری بر

محیط زیست داشته باشد. آلودگی‌هایی از قبیل آلودگی آب، فاضلاب‌ها، تولید زباله توسط گردشگران، زیان‌های زیست محیطی حاصل از تخریب زمین‌ها و آلودگی هوا و صدای ناشی از حرکت هواپیماها و ماشین‌ها از جمله این اثرات می‌باشند (راسخی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۵).

همچنین تصور گردشگران از مقصد و محیطی که در آن به سر می‌برند بر رفتار آن‌ها در قبال محیط زیست موثر است. مطالعات کیفی گردشگری نیز بر این نکته تاکید می‌کنند که ذهنیت و تلقی اجتماعی گردشگران همان چیزی است که درک و نگاه گردشگر به سفر، مکان و در نتیجه رفتارهای گردشگری را شکل می‌دهد (فاضلی و جعفر صالحی، ۱۳۹۲: ۱۴۰).

در بسیاری از مناطق دنیا، زیبایی‌های طبیعی علت اصلی و اولیه جذب گردشگر و توسعه این صنعت به شمار می‌رود، مناطق گردشگری همواره در معرض آسیب هستند و ممکن است رفتارها و فعالیت‌های تفریحی نامناسب گردشگران تاثیر مستقیم و غیر مستقیم منفی بر محیط زیست این مقاصد بگذارد، در نتیجه کاهش این تاثیرات بر محیط زیست از اولویت‌ها و دغدغه‌های اصلی در این حوزه به شمار می‌آید. به نظر می‌رسد که امروزه مشکلات زیست محیطی، شهروندان، سازمان‌ها و موسسات سراسر جهان را بیشتر از سی سال است که نگران کرده است. پژوهش‌های بین‌المللی نشان داده است که نگرانی‌های زیست محیطی گردشگران باعث شده است که آن‌ها به تدریج رفتار خود را در سفر نسبت به مقصد گردشگری تغییر دهند (پاپادوپولوس و همکاران^۱، ۲۰۱۰: ۱۶۸). نتایج پژوهش پوهاکا (۲۰۱۰: ۳۰) نشان می‌دهد که طبیعت‌گردها دغدغه‌های محیط زیستی بالایی دارند و عمیقاً به مسائل محیط زیستی توجه دارند.

حتی شواهد حاکی از آنند که بسیاری از گردشگران این آمادگی را دارند که در راستای حمایت واقعی از محیط زیست برای سفرهایی که استانداردهای محیطی را رعایت می‌کنند مبلغ بیشتری پرداخت کنند. شکل‌های مختلف از سوء اثرات زیست محیطی منجر به تخریب یک مقصد گردشگری زیست محیطی می‌شود (لی و همکاران^۲، ۲۰۱۳: ۴۶۰).

به اعتقاد گرن^۳ (۲۰۰۸: ۲۵) گرایش افراد به مباحث حمایت از محیط زیست در حال افزایش است و عواملی چون افزایش اخبار آلودگی محیط زیست، گرم شدن کره زمین، مشکلات دفع

1. Papadopoulos et al

2. Lee et al

3. Grant

ضایعات، سوراخ شدن لایه اوزون، آلودگی مواد غذایی و در نتیجه آن افزایش فشارهای اجتماعی در گسترش و عمومی شدن گردشگری سبز نقش مهمی را دارا هستند. در واقع افزایش دانش جامع از مسائل زیست محیطی، منجر به افزایش نگرانی و ایجاد حساسیت در آنها شده و ارزیابی مداوم سفرهای گردشگری را بر اساس گردشگری سبز امری ضروری ساخته است. بنابر این با وجود شواهدی مبنی بر انعکاس نگرانی‌های افراد از مسائل زیست محیطی در رفتارهای سفر، یافته‌های مطالعات بیشتر حاکی از عدم تاثیر این حساسیت‌ها در اتخاذ تصمیمات گردشگری سبز می‌باشد (حقیقی و خلیل، ۱۳۹۰:۹۰).

پژوهشگران بسیاری اظهار کرده اند که در گردشگری انتخاب نوع سفر به عنوان عاملی مهم در پذیرش رفتار مسئولانه زیست محیطی بر خواسته‌های گردشگران، به ویژه در سفرهای مبتنی بر طبیعت تاثیر می‌گذارد. بنابراین می‌توان گفت مسئولیت زیست محیطی می‌تواند روشی موثر و کارآمد برای کاهش تخریب محیط زیست در مقاصد گردشگری باشد. همچنین چندین بار بازدید از یک مکان موجب آشنایی و انس با آن مکان و افزایش وابستگی مسافران به آنجا می‌شود (چنج و همکاران^۱، ۲۰۱۲:۳۶). به علاوه افرادی که آمادگی بیشتری برای تغییر دارند و احساس نزدیکی با طبیعت می‌کنند به احتمال زیاد رفتارهای محافظت از محیط زیست بیشتری از خودشان نشان می‌دهند (بار^۲، ۲۰۰۷:۴۴۰). صالحی و امام قلی (۱۳۹۱:۱۲۵) نیز در تحقیقات خود دریافتند که سرمایه فرهنگی بیشترین اثر را بر رفتارهای زیست محیطی دارد.

از طرفی آموزش زیست محیطی و انطباق الگوی مصرف جامعه با موازین عقلی و منطقی در راستای منابع ملی تنها از طریق نهادهای رسمی نیست بلکه وسایل ارتباط جمعی نیز می‌باید به عنوان مکمل نهادهای رسمی آموزش در زمینه مسائل زیست محیطی عمل کنند (رشیدی و رشیدی، ۱۳۹۰). برخلاف دیگر مطالعاتی که رفتار سازگار با محیط زیست را به عنوان یک صفت عمومی در نظر می‌گیرند مطالعه چایو^۳ و همکاران (۲۰۱۴:۳۲۲) بررسی می‌نمایند که آیا در واقع سطح رفتار سازگار با محیط زیست می‌تواند به عنوان یک نتیجه از سفرهای اکوتوریستی باشد؟ نتایج حاکی از آن است که ارزش درک شده و رضایت می‌تواند رفتارهای

1. Cheng et al
2. Barr
3. Chiu

حافظ محیط زیست را ترویج دهد و ارزش درک شده به طور مستقیم بر رفتارهای حافظ محیط زیست تاثیر دارد و رضایت نقش واسطه جزئی را دارد.

چن^۱ و همکاران (۴۸:۲۰۱۱) بیان می کنند که سطح درآمد سرانه ملی تحت تاثیر نگرانی های زیست محیطی قرار دارد و استدلال می کنند که بخشی از نگرانی های زیست محیطی نتیجه وخامت مشکلات زیست محیطی است و حاکی از آن است که این مشکلات به خوبی بررسی نمی شوند.

رفتار سازگار با محیط زیست و رفتار مسئولانه نیز در مطالعات لی و همکاران (۴۶۱:۲۰۱۳) بررسی شده است. اسکاتل و گیفورد^۲ (۵:۲۰۱۰) به این نتیجه رسیدند که بین دلبستگی مکانی و رفتارهای حافظ محیط زیست ارتباط نامشخصی وجود دارد و مطالعات نشان داده اند که وابستگی مکانی هم رابطه کم و هم رابطه زیادی با رفتارهای حافظ محیط زیست دارد. برای روشن شدن این قضیه آن ها تمایز میان دو بعد از دلبستگی مکانی شامل اجتماعی و طبیعی و تاثیرات آن ها بر رفتارهای حافظ محیط زیست را بررسی نمودند.

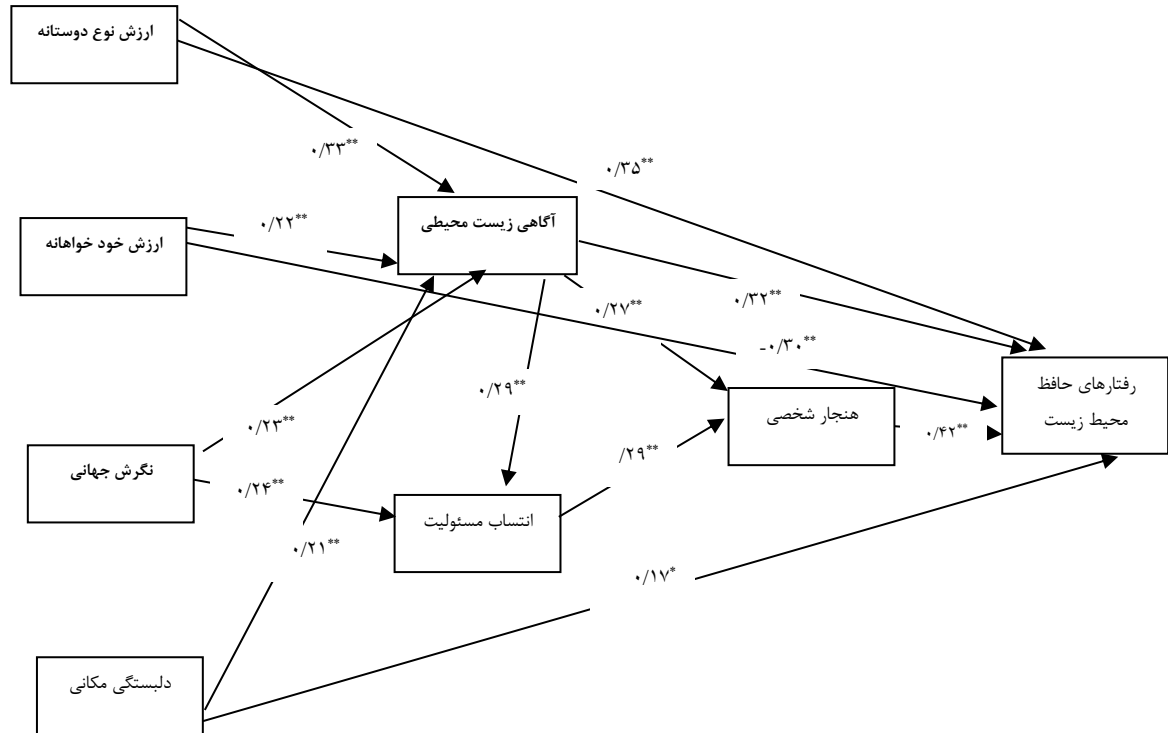
به طور خلاصه، می توان مطالب مرتبط با بررسی نگرش و سطح حساسیت افراد به مسائل زیست محیطی و تاثیر آن ها بر گردشگری را به دو دسته تقسیم نمود: دسته ای از مطالعات نشان داده اند که افزایش حساسیت و نگرانی ها از مسائل زیست محیطی باعث افزایش رفتارهای حافظ محیط زیست می شود از این رو گردشگرانی که نگرانی بیشتری به مسائل زیست محیطی دارند با احتمال بیشتری نیز رفتاری سبز در سفر و بازدید از مکان های گردشگری خواهند داشت اما در دسته دیگر شواهدی برای تایید روابط بالا یافت نشده است به طور مثال تحقیقات چان (۲۰۰۱) نشان داد که حساسیت به مسائل زیست محیطی و نگرش مثبت افراد تاثیر بسیار اندکی در بروز رفتارهای حفاظتی محیط زیست در میان گردشگران دارد. بنابراین با وجود شواهدی مبنی بر انعکاس نگرانی های افراد از مسائل زیست محیطی در رفتار آن ها در سفر؛ یافته های مطالعات، بیشتر حاکی از عدم تاثیر این حساسیت ها در اتخاذ رفتارهای حفاظتی محیط زیست در بین گردشگران می باشد (حقیقی و خلیل، ۹۰:۱۳۹۰).

---

1. Chen

2. Scannell & Gifford

امروزه گردشگری در جهان جایگاه خود را یافته است و با سرعتی بسیار در حال رشد و توسعه است. آمارهای منتشره همگی نشان از رشد تعداد گردشگران دارند، حال باید به این موضوع توجه داشت که این حجم و تعداد از گردشگران فشار قابل توجهی به زیر ساخت‌های مقاصد گردشگری، فرهنگ محلی، محیط زیست و جاذبه‌ها وارد می‌آورد. برخورداری ایران از میراث طبیعی و تاریخی غنی و موقعیت جغرافیایی مناسب و وجود بازارهای گسترده ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی برای این عرصه بستر و موقعیت مناسبی را برای حضور توانمند ایران در بازارهای جهانی گردشگری فراهم آورده است. در این میان استان فارس یکی از شگفت‌انگیزترین نقاط جهان است که از گذشته‌های دور تا کنون فعالیت‌های گسترده‌ای در زمینه‌های علمی، فرهنگی، ادبی و مذهبی داشته است. از این رو آثار باستانی به جا مانده در این منطقه همواره جاذب ایران گردان و جهان گردان بسیاری بوده است. امروزه جهان گردی علاوه بر جنبه‌های فرهنگی به ویژگی‌های طبیعی و مسائل اقتصادی نیز نظر دارد که در این رابطه استان فارس از موقعیت مناسبی برخوردار است. مطالب فوق حاکی از آن است که مسائل زیست محیطی و حفظ محیط زیست یکی از مهم‌ترین معیارهایی است که گردشگران باید در هنگام سفر آن را مد نظر قرار دهند و در نتیجه این مسائل باعث شده است که مسائل زیست محیطی وارد مفاهیم گردشگری گردند و بین گردشگری و محیط زیست ارتباط به وجود آید. با توجه به اهمیت صنعت گردشگری در ایران و اثرات زیست محیطی احتمالی توسعه این صنعت، مقاله حاضر به بررسی عوامل موثر بر رفتارهای حافظ محیط زیست گردشگران خارجی در استان فارس می‌پردازد.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش شناسی

پژوهش حاضر، از لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ اجرا، توصیفی با تاکید بر پیمایش میدانی و تهیه پرسشنامه می‌باشد. با توجه به ویژگی‌های تحقیق و متغیرهای مورد مطالعه و با استفاده از فرمول کوکران نمونه‌ای برابر با ۲۶۰ نفر مناسب تشخیص داده شد که پرسشنامه‌ها از طریق نمونه‌گیری از بین ۹۰۰۰۰۰ نفر از گردشگران خارجی که در زمان تحقیق از سایت‌های گردشگری استان فارس بازدید به عمل آورده‌اند، توزیع و اطلاعات مورد نیاز استخراج شد. این تحقیق به بررسی تاثیر ارزش‌های نوع دوستانه و خودخواهانه، نگرش جهانی زیست محیطی، آگاهی از عواقب فاجعه، وابستگی مکانی، انتساب مسئولیت بر رفتارهای حافظ محیط زیست گردشگران با استفاده از پرسشنامه‌های ارزش‌های نوع دوستانه و خودخواهانه استرن

(۲۰۰۰) و داییتز (۱۹۹۴)، نگرش جهانی زیست محیطی داییتز، استرن و گواگنانوز (۱۹۹۸)، دلستگی مکانی هالپنی (۲۰۱۰) و واسک و کوربین (۲۰۰۱)، انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی ژانگ و چنگ (۲۰۱۴) و رفتارهای حافظ محیط زیست چوی و مورای (۲۰۱۰)، کارپ (۱۹۹۶) شوالتر و همکاران (۲۰۰۵) و استرن (۲۰۰۰) پرداخته است. از آنجا که پرسشنامه مورد استفاده در این تحقیق توسط محققان مختلف به طور مکرر مورد استفاده قرار گرفته است و طبق قضاوت اساتید مشاور و راهنما، سوالات تشکیل دهنده ابزار، دقیقاً متغیرهای مورد نظر در تحقیق را اندازه گیری می کند، پس می توان با اطمینان خاطر نسبتاً بالایی روایی محتوایی ابزار اندازه گیری را مورد تایید قرار داد.

همچنین به منظور تعیین پایایی پرسشنامه با استفاده از داده های به دست آمده و با روش آلفای کرونباخ، برای سوالات مربوط به ارزش های نوع دوستانه عدد ۰/۸۲، ارزش های خود خواهانه عدد ۰/۷۷، نگرش جهانی زیست محیطی عدد ۰/۷۳، دلستگی مکانی عدد ۰/۷۹، آگاهی زیست محیطی عدد ۰/۸۰، انتساب مسئولیت عدد ۰/۷۷، هنجارهای شخصی عدد ۰/۸۴، رفتارهای حافظ محیط زیست عدد ۰/۸۶ به دست آمد که مؤید پایایی سوالات می باشد.

در این پژوهش برای بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل موثر بر رفتارهای حافظ محیط زیست یک مدل فرضی بر اساس پیشینه نظری و تجربی طراحی شده است که بیانگر روابط علی میان متغیرهای موجود در مدل است. برای ارزیابی مدل فرضی این پژوهش، ابتدا با استفاده از روش پیشینه احتمال به برآورد پارامترها می پردازیم. پارامترهای برآورد شده شامل ضرایب اثر مستقیم، ضرایب اثر غیر مستقیم و ضرایب اثر کل می باشد. طیف پنج گزینه ای مقیاس لیکرت برای پاسخگویی به سنجش های پرسشنامه مورد استفاده قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده ها از آزمون آماری تحلیل مسیر (به وسیله نرم افزار لیزرل و برای تعیین ضریب آلفای کرونباخ از نرم افزار اس پی اس اس) استفاده شد.

تجزیه و تحلیل

در جدول ۱ شاخص‌های مربوط به آمار توصیفی متغیرهای پژوهش برای نمونه مورد بررسی (گردشگران خارجی) شامل میانگین، انحراف استاندارد، کجی و کشیدگی ارائه شده است.

جدول ۱. شاخص‌های آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

گردشگران خارجی				شاخص
کشیدگی	کجی	انحراف استاندارد	میانگین	متغیر
۰/۹۲	۰/۸۱	۴/۵۰	۱۴/۴۵	ارزش‌های نوع دوستانه
-۰/۳۲	-۰/۱۳	۳/۴۲	۱۰/۸۶	ارزش‌های خودخواهانه
۱/۲۹	۰/۶۵	۶/۴۷	۲۲/۳۳	نگرش جهانی زیست محیطی
۰/۴۸	۰/۰۷	۴/۵۰	۱۳/۹۴	دل‌بستگی مکانی
۰/۱۷	-۰/۵۶	۲/۶۰	۸/۰۳	آگاهی زیست محیطی
۱/۰۳	۰/۲۸	۲/۷۶	۴/۵۳	انتساب مسئولیت
۰/۱۱	-۰/۴۱	۵/۸۹	۱۵/۵۴	هنجارهای شخصی
-۰/۷۰	۰/۱۳	۴/۷۸	۱۴/۲۵	رفتارهای حافظ محیط زیست

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود با توجه به مقادیر بدست آمده کجی و کشیدگی برای متغیرهای پژوهش در گروه مورد بررسی، بین ۲- و ۲+ قرار دارد، توزیع تمامی متغیرها نرمال است؛ بنابراین می‌توان جهت تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش از روش تحلیل مسیر استفاده کرد. با توجه به این امر که ماتریس همبستگی مبنای تجزیه و تحلیل مدل‌های علی است، ماتریس همبستگی متغیرهای مورد بررسی در این پژوهش برای گردشگران خارجی در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش (گردشگران خارجی)

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
۱. ارزش‌های نوع دوستانه								
۲. ارزش‌های خودخواهانه	۰/۳۷**							
۳. نگرش جهانی زیست محیطی	۰/۳۴**	۰/۳۶**						
۴. دل‌بستگی مکانی	۰/۴۱**	۰/۳۹**	۰/۲۹**					
۵. آگاهی زیست محیطی	۰/۳۷**	۰/۲۶**	۰/۲۵**	۰/۲۴**				
۶. انتساب مسئولیت	۰/۴۳**	۰/۳۰**	۰/۲۷**	۰/۳۲**	۰/۳۴**			
۷. هنجارهای شخصی	۰/۵۳**	۰/۵۵**	۰/۴۰**	۰/۳۷**	۰/۳۱**	۰/۳۳**		
۸. رفتارهای حافظ محیط زیست	۰/۳۹**	۰/۳۵**	۰/۳۸**	۰/۲۲**	۰/۳۶**	۰/۴۰**	۰/۴۵**	۱

* $P < 0/05$ ** $P < 0/01$

با توجه به جدول ۲ ملاحظه می‌شود که بالاترین ضریب همبستگی در میان متغیرهای این پژوهش در گردشگران خارجی مربوط به رابطه بین ارزش‌های زیست محیطی خودخواهانه و هنجارهای شخصی (۰/۵۵-) و پایین‌ترین ضریب همبستگی به دست آمده نیز مربوط به رابطه بین دل‌بستگی مکانی و رفتارهای حافظ محیط زیست (۰/۲۲) است. از میان متغیرهای پژوهش به ترتیب هنجارهای شخصی (۰/۴۵)، انتساب مسئولیت (۰/۴۰)، ارزش‌های زیست محیطی نوع دوستانه (۰/۳۹)، نگرش جهانی زیست محیطی (۰/۳۸)، آگاهی زیست محیطی (۰/۳۶)، ارزش‌های زیست محیطی خودخواهانه (۰/۳۵-) و دل‌بستگی مکانی (۰/۲۲) بالاترین تا پایین‌ترین ضریب همبستگی را با رفتارهای حافظ محیط زیست دارا هستند که تمامی این همبستگی‌ها در سطح ۰/۰۱ معنی دار می‌باشند. شایان ذکر است که تمامی ضرایب همبستگی جدول ۲ در سطح ۰/۰۱ معنی دار هستند. در این پژوهش برای بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر از روش تحلیل مسیر استفاده شده است. ضمناً در این پژوهش بررسی همزمان فرضیه‌ها در قالب مدل اولیه صورت گرفته

و در نهایت مدل برازش شده آورده شده است. جدول شماره (۳) مربوط به برآوردهای ضرایب اثر مستقیم است.

جدول ۳. برآوردهای ضرایب اثر مستقیم

مقدار t برای مقایسه پارامترها	گردشگران خارجی		برآوردها
	t	پارامتر استاندارد شده	
			اثر مستقیم ارزش‌های نوع دوستانه بر:
۰/۸۸	۴/۲۵	۰/۳۳**	آگاهی زیست محیطی
۲/۲۶	۴/۴۱	۰/۳۵**	رفتارهای حافظ محیط زیست
			اثر مستقیم ارزش‌های خودخواهانه بر:
۳/۱۱	۲/۷۰	-۰/۲۲**	آگاهی زیست محیطی
۰/۷۵	-۳/۸۹	-۰/۳۰**	رفتارهای حافظ محیط زیست
			اثر مستقیم نگرش جهانی زیست محیطی بر:
۱/۳۹	۲/۷۲	۰/۲۳**	آگاهی زیست محیطی
۱/۸۷	۲/۸۳	۰/۲۴**	انتساب مسئولیت
			اثر مستقیم دلبستگی مکانی بر:
۰/۴۱	۲/۶۸	۰/۲۱**	آگاهی زیست محیطی
۲/۰۳	۲/۴۸	۰/۱۷*	رفتارهای حافظ محیط زیست
			اثر مستقیم آگاهی زیست محیطی بر:
۲/۱۴	۳/۸۱	۰/۲۹**	انتساب مسئولیت
۰/۹۸	۳/۴۹	۰/۲۷**	هنجارهای شخصی
۱/۹۰	۳/۹۸	۰/۳۲**	رفتارهای حافظ محیط زیست
			اثر مستقیم انتساب مسئولیت بر:
۰/۶۴	۳/۸۴	۰/۲۹**	هنجارهای شخصی
			اثر مستقیم هنجارهای شخصی بر:
۱/۹۹	۵/۲۶	۰/۴۲**	رفتارهای حافظ محیط زیست

* $P < 0/05$ ** $P < 0/01$

بر اساس نتایج گزارش شده در جدول ۳، اثر مستقیم ارزش نوع دوستانه بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی برابر با ۰/۳۵ و با توجه به مقدار ($t=4/41$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. اثر مستقیم ارزش نوع دوستانه بر آگاهی زیست محیطی نیز در این گردشگران برابر با ۰/۳۳ که با توجه به مقدار ($t=4/25$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است.

همچنین با توجه به جدول ۳، اثر مستقیم ارزش خودخواهانه بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی برابر با ۰/۳۰- و با توجه به مقدار ($t=-3/89$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. اثر مستقیم ارزش خودخواهانه بر آگاهی زیست محیطی نیز در این گردشگران برابر با ۰/۲۲- که با توجه به مقدار ($t=2/70$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. بر اساس نتایج گزارش شده در جدول ۴، اثر مستقیم نگرش جهانی بر آگاهی زیست محیطی در گردشگران خارجی برابر با ۰/۲۴ و با توجه به مقدار ($t=2/83$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. اثر مستقیم نگرش جهانی بر انتساب مسئولیت نیز در این گردشگران برابر با ۰/۲۳ که با توجه به مقدار ($t=2/72$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است.

همچنین با توجه به جدول ۳، اثر مستقیم دلبستگی مکانی بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی برابر با ۰/۱۷ و با توجه به مقدار ($t=2/48$) در سطح ۰/۰۵ معنی دار است. اثر مستقیم دلبستگی مکانی بر آگاهی زیست محیطی نیز در این گردشگران برابر با ۰/۲۱ که با توجه به مقدار ($t=2/68$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. همچنین بر اساس جدول ۳، اثر مستقیم آگاهی زیست محیطی بر انتساب مسئولیت در گردشگران خارجی برابر با ۰/۲۹ و با توجه به مقدار ($t=3/81$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. اثر مستقیم آگاهی زیست محیطی بر هنجارهای شخصی نیز در این گردشگران برابر با ۰/۲۷ که با توجه به مقدار ($t=3/49$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. اثر مستقیم آگاهی زیست محیطی بر رفتارهای حافظ محیط زیست در این گردشگران برابر با ۰/۳۲ که با توجه به مقدار ($t=3/98$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. به علاوه، اثر مستقیم انتساب مسئولیت بر هنجارهای شخصی در گردشگران خارجی نیز برابر با ۰/۲۹ و با توجه به مقدار ($t=3/84$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است.

بر اساس نتایج گزارش شده، اثر مستقیم هنجارهای شخصی بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی نیز برابر با ۰/۴۲ و با توجه به مقدار ($t=5/26$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. در ادامه به بحث پیرامون اثرات غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر پرداخته شده است.

جدول ۴. برآورد ضرایب اثر غیرمستقیم

گردشگران خارجی		برآوردها متغیرها
T	پارامتر استاندارد شده	
		اثر غیرمستقیم ارزش‌های نوع دوستانه بر:
۰/۶۸	۰/۰۲	انتساب مسئولیت
۳/۶۲	۰/۱۱**	هنجارهای شخصی
۳/۵۵	۰/۱۲**	رفتارهای حافظ محیط زیست
		اثر غیرمستقیم ارزش‌های خودخواهانه بر:
۰/۲۹	۰/۰۱	انتساب مسئولیت
۰/۸۳	۰/۰۲	هنجارهای شخصی
۳/۴۷	۰/۰۷**	رفتارهای حافظ محیط زیست
		اثر غیرمستقیم نگرش جهانی زیست محیطی بر:
۰/۸۸	۰/۰۱	انتساب مسئولیت
۲/۳۹	۰/۰۶*	هنجارهای شخصی
۳/۱۷	۰/۰۹**	رفتارهای حافظ محیط زیست
		اثر غیرمستقیم دلبستگی مکانی بر:
۰/۹۴	۰/۰۲	انتساب مسئولیت
۱/۲۶	۰/۰۳	هنجارهای شخصی
۰/۸۵	۰/۰۲	رفتارهای حافظ محیط زیست
		اثر غیرمستقیم آگاهی زیست محیطی بر:
۳/۳۵	۰/۰۹**	هنجارهای شخصی
۴/۱۰	۰/۱۲**	رفتارهای حافظ محیط زیست
		اثر غیرمستقیم انتساب مسئولیت بر:
۳/۹۵	۰/۱۱**	رفتارهای حافظ محیط زیست

* P < ۰/۰۵ ** P < ۰/۰۱

بر اساس نتایج گزارش شده در جدول ۴ همچنین اثر غیرمستقیم ارزش نوع دوستانه بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی برابر با ۰/۱۲ و با توجه به مقدار ($t=3/55$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. بنابراین آگاهی زیست محیطی، انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی در رابطه بین ارزش نوع دوستانه و رفتارهای حافظ محیط زیست نقش واسطه ایفا می کنند.

با توجه به نتایج گزارش شده در جدول ۴ اثر غیرمستقیم ارزش خودخواهانه بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی برابر با ۰/۰۷ و با توجه به مقدار ($t=3/47$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. بنابراین آگاهی زیست محیطی، انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی در رابطه بین ارزش خودخواهانه و رفتارهای حافظ محیط زیست نقش واسطه ایفا می کنند.

بر اساس نتایج ارائه شده در جدول ۴ اثر غیرمستقیم نگرش جهانی بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی برابر با ۰/۰۹ و با توجه به مقدار ($t=3/17$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. بنابراین آگاهی زیست محیطی، انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی در رابطه بین نگرش جهانی و رفتارهای حافظ محیط زیست نقش واسطه ایفا می کنند.

بر اساس نتایج ارائه شده در جدول ۴ اثر غیرمستقیم دلبستگی مکانی بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی برابر با ۰/۰۲ است که با توجه به مقدار ($t=0/85$) معنی دار نمی باشد. به این معنی که آگاهی زیست محیطی، انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی در رابطه بین دلبستگی مکانی و رفتارهای حافظ محیط زیست نقش واسطه ندارند.

بر اساس نتایج ارائه شده در جدول ۴ اثر غیرمستقیم آگاهی زیست محیطی بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی برابر با ۰/۱۳ است و با توجه به مقدار ($t=4/10$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. در نتیجه انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی در رابطه بین آگاهی زیست محیطی و رفتارهای حافظ محیط زیست نقش واسطه ایفا می کنند.

بر اساس نتایج ارائه شده در جدول ۴ اثر غیرمستقیم انتساب مسئولیت بر رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی برابر با ۰/۱۱ است و با توجه به مقدار ($t=3/95$) در سطح ۰/۰۱ معنی دار است. بنابراین هنجارهای شخصی در رابطه بین انتساب مسئولیت و رفتارهای حافظ محیط زیست نقش واسطه ایفا می کند.

در ادامه جدول ۵ مربوط به واریانس تبیین شده متغیرها در مدل مورد نظر پژوهش حاضر در گروه گردشگران خارجی ارائه شده است.

جدول ۵. واریانس تبیین شده متغیرهای پژوهش

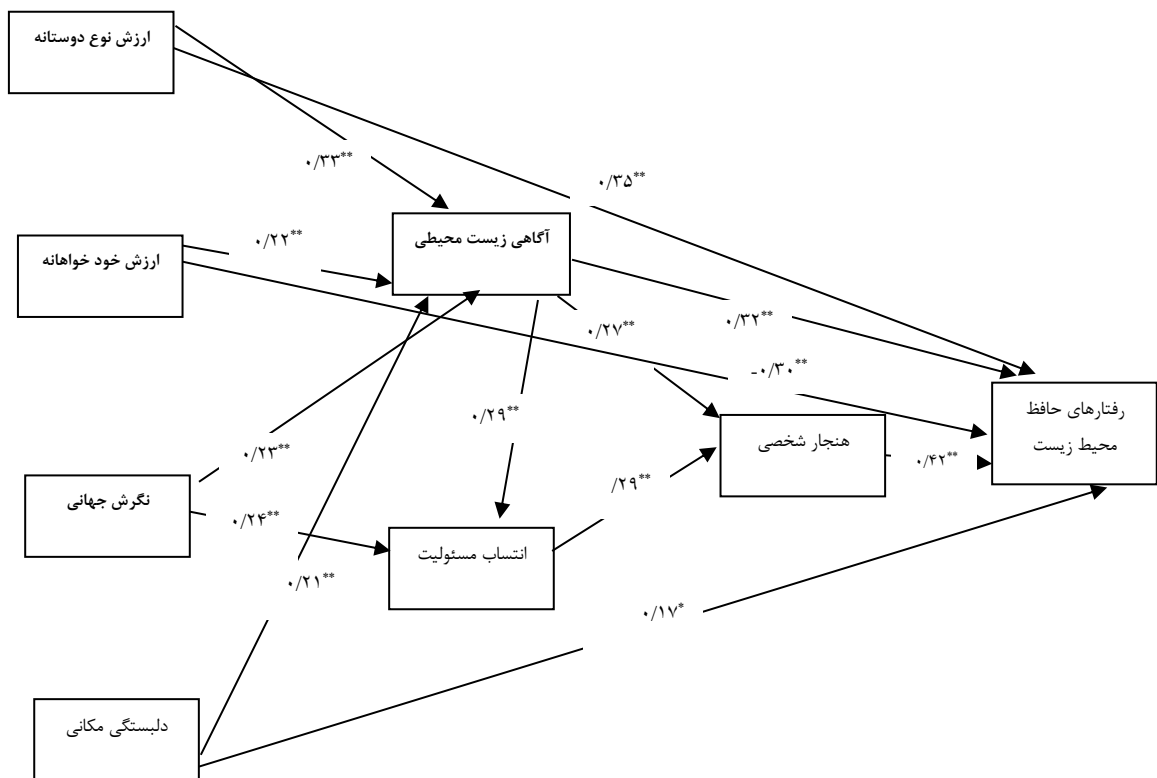
گردشگران خارجی	متغیر
۰/۲۰	آگاهی زیست محیطی
۰/۱۴	انتساب مسئولیت
۰/۲۵	هنجارهای شخصی
۰/۳۲	رفتارهای حافظ محیط زیست

همان طور که در جدول ۵ مشاهده می شود، بیشترین و کمترین میزان واریانس تبیین شده متغیرهای پژوهش در گردشگران خارجی بیشترین و کمترین میزان واریانس تبیین شده مربوط به رفتارهای حافظ محیط زیست و انتساب مسئولیت است که به ترتیب برابر با ۰/۳۲ و ۰/۱۴ می باشد. جهت بررسی برازندگی مدل از شاخص های برازندگی استفاده شده است. بطور کلی از میان مشخصه های برازندگی متنوعی که وجود دارد، در این پژوهش شاخص های برازش χ^2/df ، RMSEA، CFI، GFI و AGFI در جدول زیر گزارش شده است.

جدول ۶. مشخصه های تکویی برازندگی مدل پیش بینی رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی

برآورد	مشخصه
۱/۴۳	نسبت مجذور کای به درجه آزادی (χ^2/df)
۰/۹۳	شاخص برازندگی تطبیقی (CFI)
۰/۹۳	شاخص تکویی برازش (GFI)
۰/۹۲	شاخص تعدیل شده تکویی برازش (AGFI)
۰/۰۶۵	جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA)

با توجه به مشخصه‌های نکویی برازش که در جدول ۶ گزارش شده است، برازش مدل پیش‌بینی رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی در سطح نسبتاً خوبی می‌باشد. در ادامه، نمودار مسیر مدل برازش شده همراه با پارامترهای برآورد شده (مقادیر استاندارد) برای گردشگران خارجی ارائه شده است.

شکل ۲. نمودار مسیر مدل پیش‌بینی رفتارهای حافظ محیط زیست در گردشگران خارجی

نتیجه گیری

نتایج پژوهش، حاکی از این است که ارزش نوع دوستانه بر رفتارهای حافظ محیط زیست، از طریق آگاهی زیست محیطی، انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی در گردشگران خارجی رابطه غیرمستقیم دارد. دانش و نگرش افراد به مسایل زیست محیطی می تواند از تعیین کننده های مهم در زمینه پیش بینی رفتارهای محافظت از محیط باشد. امروزه، رفتار دوستانه با طبیعت به عنوان راهکاری برای گردشگری طبیعت پایدار مورد توجه است. براین اساس چنین استدلال می گردد که گردشگرانی که دیدگاه نوع دوستانه داشته باشند به طبیعت و مکان های گردشگری به شکل مایملک خود نگاه نمی کنند که هر گونه رفتاری نسبت به آن مناطق را حق خود بدانند. انسان ها با رفتارها و تغییراتی که در محیط زیست انجام می دهند، می توانند باعث تخریب محیط زیست شوند. تقلیل آلودگی ها و کاهش اثرات تخریبی آن در حدی معقول در روند توسعه ای پایدار، همراه با استفاده از تکنولوژی های متعادل همواره برای حفظ و تضمین سلامت، رشد و بقای حال و آینده موجودات کره زمین مد نظر می باشد. این نتایج با تحقیقات راسخی و همکاران (۱۳۹۵) و پوهاکا (۲۰۱۰) هم سو می باشد.

همچنین بر اساس نتایج حاصل از پژوهش ارزش خودخواهانه بر رفتارهای حافظ محیط زیست از طریق آگاهی زیست محیطی، انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی رابطه غیر مستقیم دارد. افرادی که با دیدی خودخواهانه به طبیعت می نگرند، به باور حفاظت از محیط زیست مکان های گردشگری نرسیده اند و آن را وظیفه دیگران و حتی دولت و مسئولین می دانند و از وظایف خود شانه خالی می کنند. برای حفظ محیط زیست، ما به اخلاق زیست محیطی نیازمندیم؛ اخلاقی که ارتباطات پیچیده و در حال تغییر بین انسان و طبیعت را شناسایی کرده، با حساسیت به آن پاسخ دهد. هنجار شخصی قدرت زیادی برای عمل به رفتارهای حافظ محیط زیست دارد. فرض بر این است که مردم تاحدی هنجارهای شخصی در حمایت از محیط زیست دارند و ممکن است بیشتر در راستای این هنجارها حرکت کنند. این در حالی است که برخورداری از محیط زیستی سالم و پاک برای هر فردی از اهمیت خاصی برخوردار است. داشتن محیط زیستی سالم و مناسب حق همه ی مردم جامعه است. نتایج به دست آمده در این تحقیق، هم سو با نتایج تحقیقات پادوپولس و همکاران (۲۰۱۰) و لی و همکاران (۲۰۱۳) می باشد.

براساس نتایج حاصل از پژوهش اثر غیر مستقیم نگرش جهانی بر رفتارهای حافظ محیط زیست با نقش واسطه‌ای آگاهی زیست محیطی، انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی گردشگران خارجی تایید می‌شود. گردشگرانی که نگرش زیست محیطی دارند به این قضیه اعتقاد دارند که وضعیت زیست محیطی فعلی نشان دهنده وجود مشکلات زیست محیطی جدی و خطرناک می‌باشد که نه تنها یک منطقه و یک کشور بلکه امنیت جهان را به خطر می‌اندازد بنابراین آگاهی زیست محیطی آن‌ها می‌تواند بر رفتارشان در بازدید از مکان‌های گردشگری و رفتارشان در سفر تاثیر گذار باشد امروزه دیگر نمی‌توان متوقع بود که همواره با توسعه صنعتی که از ملزومات پیشرفت علمی و اقتصادی بشر است، محیط زیست دست نخورده باقی بماند. گردشگران عضوهای فعال مرکزی در حفاظت محیط‌های توریستی هستند و آن‌ها باید بفهمند که توجه به محیط زیست در توسعه ظرفیت‌های گردشگری بسیار مهم است. آن‌ها باید بفهمند چه عواملی بر جهت گیری‌های زیست محیطی اثر می‌گذارد و چگونه این جهت گیری‌ها می‌تواند در هنگام تغییر و دگرگونی در نیت گردشگران در داشتن رفتارهای زیست محیطی اثر بگذارد. نتایج به دست آمده با نتایج تحقیقات چایو و همکاران (۲۰۱۴) هم سو می‌باشد.

از طرفی اثر غیر مستقیم دلبستگی مکانی بر رفتارهای حافظ محیط زیست با نقش واسطه‌ای آگاهی زیست محیطی، انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی رد می‌شود. تاکید بر اهمیت دلبستگی به مکان از آن رو است که نقش عمده‌ای در ایجاد و بالا بردن سطح ارزش‌های مثبت در قبال محیط زیست، مسئولیت پذیری، همکاری و خودیاری افراد دارد و شیوه‌های کارآمدی را برای حل مسائل و بهبود شرایط محیطی زندگی افراد ارائه می‌کند؛ افرادی که احساس ارتباط و پیوستگی بیشتری با طبیعت دارند، تمایل دارند تصمیماتی بگیرند که به محیط زیست کمک کند. بنابراین نه آگاهی‌های زیست محیطی و نه انتساب مسئولیت و نه هنجارهای شخصی نمی‌تواند در این قضیه نقشی داشته باشد و وابستگی‌های عاطفی نقش پررنگ‌تری دارد. این نتایج با تحقیقات صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱)، لی و همکاران (۲۰۱۳) و اسکاتل و گیفورد (۲۰۱۰) هم سو می‌باشد.

براساس نتایج حاصل از پژوهش، آگاهی زیست محیطی بر رفتارهای حافظ محیط زیست با نقش واسطه ای انتساب مسئولیت و هنجارهای شخصی در گردشگران خارجی رابطه غیر مستقیم دارد. این نتایج با نتایج تحقیق ژونگ و همکاران (۲۰۱۱) هم خوانی دارد.

امروزه آموزش محیط زیست به اقشار مختلف جامعه به عنوان یک راه حل کلیدی در جهان مطرح می‌باشد. هدف آموزش محیط زیست این است که در هر فرد حساسیتی نسبت به حوادث و تغییرات فیزیکی، زیستی، اجتماعی و سیاسی نسبت به محیط زیست به وجود آورد. به گونه ای که ضمن قدرت تشخیص و توصیف مسایل زیست محیطی بتواند به ابداع روش‌ها و حل مسائل زیست محیطی بپردازد. افزایش آگاهی باعث ایجاد نگرانی‌های زیست محیطی و احساس مسئولیت در فرد می‌شود و باعث بالا رفتن تقاضا برای گردشگری سازگار با محیط زیست می‌گردد. و فرد به این باور می‌رسد که حفاظت از محیط زیست فقط مسئولیت دیگران نیست بلکه او نیز باید در این قضیه مشارکت داشته باشد.

براساس نتایج حاصل از پژوهش، انتساب مسئولیت بر رفتارهای حافظ محیط زیست از طریق هنجارهای شخصی رابطه غیر مستقیم دارد. نتایج به دست آمده در ای پژوهش با تحقیقات پوهاکا (۲۰۱۰) و پاپادوپولوس و همکاران (۲۰۱۰) هم خوانی دارد. مسئولیت پذیری گردشگران و نهادهای شدن این مسئولیت در ذهن آن‌ها باعث می‌شود که نسبت به مسائل زیست محیطی در سفر بی تفاوت نباشند و تاثیر رفتار خود در محیط و رعایت هنجارها را در مکان‌های گردشگری احساس نمایند و احساس درونی نسبت به انجام اقدامات و رفتارهایی که سازگار با محیط زیست باشد داشته باشند. لزوم بقای حیات و ارتقا سطح زندگی انسان‌ها ایجاب می‌کند تا آنان از رابطه خود با محیط زیست آگاه بوده و ارزش‌ها و دیدگاه‌های لازم را برای حفاظت و بهبود آن در خود پیوراندند. برای جلوگیری از تخریب محیط زیست، باید رفتار انسان‌ها به سمت و سوی ابعاد طبیعت گرایانه تغییر کند.